

भाषिक सिप सहजीकरणमा बहुबौद्धिकता

उमेश काफ्ले

umeshkafle4@gmail.com

उपप्राध्यापक

शिक्षाशास्त्र केन्द्रीय विभाग, त्रि.वि., कीर्तिपुर

लेखसार

प्रस्तुत लेख भाषा शिक्षणमा बहुबौद्धिकताको उपयोगसँग सम्बन्धित छ। प्रत्येक व्यक्ति आफैमा क्षमतावान् र प्रतिभाशाली हुन्छन्। विद्यार्थीमा जुन प्रतिभा वा क्षमता छ त्यही आधारमा शिक्षण गर्नुपर्छ। गार्डनरद्वारा स्थापित बहुबौद्धिकताका सिद्धान्तका आधारमा भाषिक सिप सहजीकरणका क्षेत्र पहिचान गरी त्यसको उपयोगिता किटान गर्नु नै यस अध्ययनको मुख्य उद्देश्य हो। यस लेख निर्माणका लागि सैद्धान्तिक पद्धतिको उपयोग गरिएको छ। पूर्वकार्यको अध्ययनबाट प्राप्त सार वा ज्ञानका आधारमा लेख तयार गरिएकाले पूर्णतः द्वितीय स्रोतका सामग्रीमा आधारित छ। यसमा बौद्धिकताका प्रकारलाई चर्चा गर्दै भाषिक सिप सहजीकरणमा त्यसको अन्तर्सम्बन्ध कायम गरिएको छ। बहुबौद्धिकता प्रकारका रूपमा स्थापित भाषिक बौद्धिकता, तार्किक बौद्धिकता, दृश्यात्मक बौद्धिकता, शारीरिक गतिबोधक बौद्धिकता, साङ्गीतिक बौद्धिकता, अन्तरवैयक्तिक बौद्धिकता, आन्तरिक बौद्धिकता र प्राकृतिक बौद्धिकतालाई भाषिक सिप सहजीकरणमा उपयोग गर्न सकिने निष्कर्ष निकालिएको छ। बहुबौद्धिकता अनुकूल सिकाइ सहजीकरण सञ्चालनका लागि भाषा पाठ्यक्रम निर्माता, पाठ्यपुस्तक लेखक तथा शिक्षकहरूको सक्रियता आवश्यक रहने देखिन्छ।

शब्दकुन्जी : अन्तर्वैयक्तिक, दृश्यात्मक, बौद्धिकता, सहजीकरण, साङ्गीतिक।

परिचय

भाषा मस्तिष्क र व्यवहारमा आधारित छ। यसले मान्छेको समग्र गतिविधिको विशिष्टीकरण गर्दछ। ज्ञान प्राप्त लगायत व्यक्तिको वैयक्तिक र सामाजिक सम्प्रेषणको आधार भाषा हो। भाषाकै आधारमा व्यक्तिले आफ्नो क्षमताको उत्पादन, प्रसारण र विकास गर्दछ। भाषामा व्यक्तिले जति सफलता प्राप्त गर्छ त्यति नै उसको व्यक्तित्व कौशल अभिवृद्धि हुँदै जान्छ। भाषा शिक्षणको मुख्य अभिप्राय सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सिपमा दक्ष बनाउनु हो। सिपगत समग्रतामा भाषातत्त्व र शब्दभण्डार निहित छन्। व्यक्तिको विकास प्रक्रियासँगै भाषाको स्तरोन्नति हुँदै जान्छ। भाषा ज्ञान/बोध तथा अभिव्यक्तिसँग सम्बन्धित छ। भाषा सिकारुले आफूमा अन्तर्निहित ज्ञानका आधारमा बाह्य प्रस्तुतीकरण तय गर्दछ। व्यक्तिले प्राप्त गरेका भाषिक ज्ञान र त्यसको कुशलतापूर्वक उपयोगबाट नै भाषिक सक्षमता निर्धारण हुन्छ। भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा सुनाइ र पढाइलाई आदानात्मक अर्थात् बोध अन्तर्गत राखिन्छ। बोध आन्तरिक पक्षसँग

सम्बन्धित छ भने अभिव्यक्ति बाह्य पक्षसँग सम्बन्धित छ । अभिव्यक्तिमा बोलाइ र लेखाइ पर्दछन् । यी चारवटै सिपको उचित संयोजनबाट व्यक्तिमा भाषिक सबलता प्राप्त हुन्छ । व्यक्तिले आफ्नो विशिष्टता वा फरक क्षमताको आधारमा पनि बाह्य प्रस्तुतीकरण विविधतायुक्त हुन सक्छ ।

भाषा शिक्षण भन्नाले भाषिक सिप र भाषातत्त्वको सक्षमता प्राप्तिका लागि शिक्षक र विद्यार्थीबिच हुने शैक्षणिक, मनोवैज्ञानिक, भौतिक र संवेगात्मक व्यवस्थापन हो । शिक्षकले विद्यार्थीको वैयक्तिक विविधतालाई मुख्य आधार मानी सहजकर्ताको भूमिका निर्वाह गर्नुपर्छ । हिजोआज शिक्षणभन्दा सहजीकरण पदावलीलाई बढी उपयोगमा ल्याइएको छ । भाषिक सिपको सक्षमता सिर्जना गर्नाका लागि भाषा शिक्षकले आफूलाई सहयोगी, परामर्शदाता, अवलोकनकर्ता, उत्प्रेरक, सहजकर्ता र सल्लाहकारका रूपमा लिनुपर्छ । विषयवस्तुको एकोहोरो प्रस्तुतीकरणभन्दा पनि विद्यार्थीको मनोविज्ञानलाई बुझी विद्यार्थीकेन्द्रित शिक्षण गतिविधि सञ्चालन गर्नु नै सिकाइ सहजीकरण हो । शिक्षकले शिक्षण गर्नुभन्दा पनि सिकाइ वातावरण सिर्जना गर्ने कुराले मुख्य अर्थ राख्छ । भाषिक सिपको सहजीकरणका लागि विद्यार्थी प्रोत्साहन र सहभागिता मुख्य मानिन्छन् । भाषा सिकारुको समस्या पहिचान गरी समाधान केन्द्रित शिक्षण उपयोग गरिनु पर्छ । विद्यार्थीलाई भाषा सिकनका लागि प्रशस्त अवसर प्रदान गरी शिक्षणीय व्यवहारअनुकूल शिक्षण सामग्री, सिकाइ सहजीकरण, मूल्याङ्कन र पृष्ठपोषण सञ्चालन गर्नुपर्छ । विद्यार्थीका त्रुटिलाई स्वाभाविक प्रक्रियाका रूपमा लिई अवरोधात्मक व्यवहारको अन्त्य गरी प्रोत्साहन सिर्जना गर्नुपर्छ । यी समग्र पक्षको उचित संयोजन भाषिक सिप सहजीकरणमा अत्यावश्यक मानिन्छ ।

सिकाइ सहजीकरणका विविध पद्धति र मान्यता रहन्छन् । विषयवस्तुको प्रकृति र शिक्षण कौशल अनुरूप यसको उपयोगमा फरकपन हुन सक्छ । भाषिक सिप सिकाइका लागि बहुबौद्धिकताको प्रयोग गर्ने सम्भावना रहन्छ । व्यक्तिमा जन्मजात वा व्यवहारगत कारणले अन्तर्निहित प्रतिभा, वैचारिकता, चिन्तनशीलता वा मानसिक पक्षसँग सम्बन्धित दक्षतालाई बौद्धिकता भनिन्छ । बौद्धिकता मस्तिष्क वा संज्ञान पक्षसँग सम्बन्धित छ । एउटै व्यक्तिमा हुन सक्ने धेरै प्रकारका क्षमता वा अन्तर्निहित गुणलाई बहुबौद्धिकताको रूपमा लिइन्छ । विद्यार्थीमा रहेका बौद्धिकतालाई सही तरिकाबाट शिक्षणमा उपयोग गर्न सकिन्छ । विद्यार्थीमा रहेका वैयक्तिक क्षमतालाई आधार मानी विविधतायुक्त सिकाइ सहजीकरण सञ्चालन गर्न सक्नुपर्छ । प्रत्येक व्यक्ति प्रतिभाशाली (Smart) हुने र यस्तो पक्षलाई किटान गरी सिकाइ सहजीकरण सञ्चालन गर्नुपर्दछ । संज्ञानात्मक मनोविज्ञानबाट प्रभावित हावर्ड गार्डनर (Howard Gardener) द्वारा स्थापित सिद्धान्तलाई भाषिक सिप सहजीकरणका सन्दर्भमा उपयोग गर्ने दृष्टिबाट यस लेखलाई तयार गरिएको छ ।

अध्ययनको उद्देश्य

भाषा शिक्षणमा बोध र अभिव्यक्ति पक्षलाई मुख्य आधार मानिन्छ । बोध संज्ञान पक्षसँग सम्बन्धित छ । व्यक्तिमा अन्तर्निहित क्षमताका आधारमा बोधको विकास हुन्छ । बोधकै आधारमा भाषिक दक्षता प्रदर्शनको आधार तय हुन्छ । विद्यार्थीमा रहने आन्तरिक क्षमताको विशिष्टतालाई उपयोग गर्दै भाषाका सिपमा सक्षम बनाउन सकिन्छ । भाषिक सिप सहजीकरणमा व्यक्तिको अन्तर्निहित क्षमतालाई आधार मान्न सकिने वा नसकिने कुरा मुख्य मुद्दा हो । यसर्थ यस लेखमा गार्डनरद्वारा स्थापित बहुबौद्धिकताको सिद्धान्तको आधारमा भाषिक सिप सहजीकरणको उपाय खोजी गरिएको छ ।

अध्ययन विधि

यो लेख सैद्धान्तिक प्रकृतिको छ । यस लेखका लागि सारमूलक (Thematic) पद्धतिको उपयोग गरिएको छ । पुस्तकालयीय विधिबाट सामग्री जुटाई द्वितीय स्रोतका सामग्रीको आधारमा लेख तयार पारिएको छ । लेखनका क्रममा सर्वप्रथम गार्डनरद्वारा स्थापित सिद्धान्तको चर्चा गर्दै त्यही सिद्धान्तका आधारमा भाषिक सिप सहजीकरणका लागि सम्भाव्य विषयवस्तुसँग अन्तर्सम्बन्ध तुल्याइएको छ । भाषिक सिप सहजीकरणका लागि केकस्ता कार्यकलाप प्रस्तुत गर्न सकिन्छ भनेर व्यावहारिक उदाहरण दिइएको छ । प्रत्येक सिद्धान्तमा भाषिक सिप सहजीकरणको प्रक्रियालाई जोडिएको छ ।

विश्लेषणात्मक ढाँचा

बहुबौद्धिकता सिद्धान्तका प्रारम्भकर्ता गार्डनर हुन् । यिनले सन् १९८३ मा 'Frames of mind' कृति प्रकाशन गरी यस सिद्धान्तलाई बाहिर ल्याएका हुन् । यस पुस्तकमा साङ्गीतिक, दृश्यात्मक, भाषिक, तार्किक, शारीरिक, गतिबोधक, अन्तरवैयक्तिक र आन्तरिक सिद्धान्तको चर्चा गरिएको छ (Gardner, 1993) । त्यस्तैगरी Armstrong (2009) ले 'Multiple intelligences in the classroom' पुस्तकमा प्राकृतिक सिद्धान्तको पनि चर्चा गरेका छन् । Richards and Rodgers (2001) ले पनि भाषा शिक्षणको वैकल्पिक पद्धति वा विधिका रूपमा बहुबौद्धिकताको उल्लेख गरेका छन् । यस लेखका लागि यिनै विद्वान्हरूको मतलाई मुख्य सैद्धान्तिक र विश्लेषणात्मक आधार मानिएको छ । यसर्थ यस लेखमा बहुबौद्धिकतासँग सम्बद्ध आठवटा सिद्धान्तलाई भाषिक सिप सहजीकरणका सन्दर्भबाट अध्ययन विश्लेषण गरिएको छ । यस लेखको विश्लेषणात्मक ढाँचालाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

व्याख्या/विश्लेषण

बहुबौद्धिकता

बहुबौद्धिकता मस्तिष्कसँग सम्बन्धित छ । व्यक्तिका अन्तर्निहित क्षमताको विविधीकरण नै बहुबौद्धिकता हो । व्यक्तिले जन्मजात रूपमा क्षमता लिएर आएको हुन्छ । बौद्धिकता निश्चित समय सीमासम्म नभई जीवनभर प्राप्त गर्न सकिन्छ । ज्ञानको प्राप्ति, उपयोग र धारणात्मक सोचाइलाई बौद्धिकता भनिन्छ (Gardner, 1993) । व्यक्तिको सिकाइ गतिशीलताका लागि बुद्धि पक्ष महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । परम्परागत बौद्धिक परीक्षणले व्यक्तिको तार्किक र भाषिक पक्षको मात्र चर्चा गरिएकोमा गार्डनरले मस्तिष्कले अन्य बौद्धिकतामा पनि समान महत्त्व निर्वाह गर्ने कुरा प्रस्तुत गरेका थिए (Richards and Rodgers, 2001) । बुद्धिका आधारमा भाषिक सिप प्राप्तिमा सफलता-असफलता निर्धारण हुन सक्छ । व्यक्तिले हेरेर, सुनेर, डुलेर (गतिचाल), काम गरेर वा छोएर पनि ज्ञान वा सिकाइ प्राप्त गर्न सक्छन् । विशेषतः यो प्रक्रिया अनुभववादी वा व्यवहारवादीसँग नजिक छ तर बौद्धिकता मस्तिष्कसँग सम्बद्ध रहेकाले यसले मनोवादी मनोविज्ञानको साथ लिन्छ । व्यक्तिमा रहने क्षमताका आधारमा सिकाइ सहजीकरण गर्ने पद्धति संज्ञानात्मक पद्धतिबाट प्रभावित छ । गार्डनरद्वारा स्थापित बहुबौद्धिकताले सबै व्यक्ति एक अर्कामा प्रतिभाशाली हुनाले व्यक्तिमा रहेका क्षमताका आधारमा शिक्षण गर्ने दृष्टिकोण राख्दछ । आफूमा परेका समस्या समाधान गर्दै सिकाइप्रति जागरुक बनाउन यसले सहयोग गर्छ । विद्यार्थीसँग एकै प्रकृतिका क्षमता हुँदैनन् । यसर्थ जोसँग जस्तो क्षमता छ, त्यसैलाई पहिचान गरी शिक्षण गर्न उपयुक्त छ । भाषिक विषयवस्तुलाई पनि विद्यार्थीको क्षमताका आधारमा सरलीकृत गर्न सकिन्छ ।

बहुबौद्धिकता र भाषिक सिप सहजीकरण

गार्डनरद्वारा प्रतिपादित बहुबौद्धिकताको सिद्धान्त थपघट हुँदै आएका छन्। यिनले स्थापना गरेका सिद्धान्त सिधै भाषा सिकाइसँग सम्बन्धित छैनन्। तथापि सिद्धान्तले व्यक्त गरेको अन्तर्वस्तुका आधारमा भाषिक सिप सहजीकरणमा जोड्ने प्रयास गरिएको छ। बहुबौद्धिकताको सिद्धान्त अनुकूल भाषिक सिप सहजीकरणको तरिकालाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

शाब्दिक वा भाषिक बौद्धिकता

भाषामा बोध र अभिव्यक्ति पक्ष अत्यावश्यक छ। यसमा अन्तर्निहित ध्वनि, शब्द, वाक्य र अर्थको संयोजनबाट बोध र अभिव्यक्ति निर्धारण हुन्छन्। ध्वनि, वाक्य र यसको प्रयोगात्मक कार्य बोध गर्नाका लागि भाषिक गतिविधि, सूचनाको स्मरण, सम्प्रेषणात्मक ज्ञान र भाषा स्वयम्को भूमिका रहन्छ (Armstrong, 2003)। सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइको उचित उपयोग नै भाषिक बौद्धिकता हो। व्यक्तिले जीवन जगत्का प्रत्येक विषयप्रति आफ्नो भाषामार्फत् विचार र धारणा विकास गरेको हुन्छ। Gardner (1993) ले मस्तिष्क र भाषाबिच सम्बन्ध रहने भन्दै भाषालाई विविध सन्दर्भ प्रस्तुतीकरणको साधन मानेका छन्। यसर्थ व्यक्तिले आफ्नो भाषिक सोच र व्यवहार अनुकूल अनेकौँ कार्य सम्पन्न गर्दछ। यस्तो सोचको प्रारम्भ शब्दको तहबाट प्रारम्भ हुन्छ। यसले वकिल, लेखक, सम्पादक, व्याख्याता आदिमा रहने जस्तै भाषाको विशेष र सिर्जनात्मक प्रयोग क्षमतामा जोड दिन्छ (Richards and Rodgers, 2001)। भाषिक बौद्धिकताका आधारमा भाषिक सिप सहजीकरण गर्दा निम्न पक्ष मुख्य मानिन्छन् :

कथाकथन

कक्षाकोठामा कथाकथन प्रविधिको प्रयोगबाट अत्यावश्यक, धारणा, विचार र शैक्षणिक उद्देश्य सहज रूपमा प्राप्त गर्न सकिन्छ (Armstrong, 2009, p. 74)। कक्षामा कथा सुन्ने र सुनाइने प्रवृत्तिको विकास गर्नाले सुनाइ र बोलाइ दुवै सिपको विकासमा निकै सहयोग मिल्न सक्छ (अधिकारी, २०६७, पृ. ५३)। कथा भन्ने र सुन्ने प्रक्रियाले भाषिक संरचनाका साथसाथै सिपगत विकास हुन्छ। विद्यार्थीलाई आफ्नै परिवारका अग्रज सदस्यका विविध कार्य र गतिविधि पनि कथाको शैलीमा प्रस्तुत गर्न लगाई त्यसका आधारमा पृष्ठपोषण दिन सकिन्छ।

टेप रेकर्डरको प्रयोग

टेप रेकर्डरले भाषिक शक्ति/ज्ञान, शाब्दिक ज्ञान र सम्प्रेषण, समस्या समाधान र अन्तर्भुव व्यक्त गर्न माध्यमको काम गर्छ (Armstrong, 2009, p. 75)। भाषा शिक्षणका लागि उपयोगी हुने विविध सूचनाको सङ्कलन गरी यस्तो सामग्रीको प्रयोग गर्न सकिन्छ। विशेषतः सुनाइ र बोलाइ सिपको विकासमा यसको उपयोग हुन सक्छ। टेप रेकर्डरका माध्यमबाट रोचक ढङ्गमा श्रुतिबोध, वक्तृता, सस्वरवाचन, उच्चारण जस्ता पाठ्यवस्तुहरू शिक्षण गर्न सकिन्छ (शर्मा र पौडेल, २०७४, पृ. २९६)। यसर्थ टेप रेकर्डरको प्रयोगबाट व्यक्तिमा निहित क्षमताको बाह्य प्रस्तुतीकरण गर्दै भाषिक सिपको सहजीकरण गर्न सकिन्छ।

लेखन र प्रकाशन

विद्यार्थीलाई विविध विषय क्षेत्रमा लेखन अभ्यास लगाउन सकिन्छ। स्वतन्त्र वा विशेष घटनाका विषयमा सिलसिलाबद्ध लेख्दा विद्यार्थीमा स्मरण शक्तिको साथसाथै अभिव्यक्ति क्षमताको विकास हुन्छ। अधिकारी

(२०६७) ले लेखनको प्रयोजनलाई सामान्य अभिव्यक्तिपरक, सम्पादनात्मक र साहित्यिक गरी विभाजन गरेका छन्। लेखाइ सिपको विकासका लागि विद्यार्थीको तहअनुसार व्यावहारिक, सिर्जनात्मक वा स्वतन्त्र लेखन गराउन सकिन्छ। यस प्रकृतिको लेखनबाट निर्मित लेखोटलाई विद्यार्थी र शिक्षकबिच आदानप्रदान गराउन सकिन्छ। यस्तो काममा विद्यार्थीहरू आफ्नो क्षमताको प्रदर्शन गर्न उत्सुक हुन्छन्। यसर्थ विद्यार्थीले तयार पारेका लेखलाई कक्षाकोठाको भित्तामा टाँसेर, भित्ते पत्रिकामा टाँसेर तथा विद्यालयका पत्रिकाका साथसाथै स्थानीय र राष्ट्रिय स्तरको पत्रपत्रिकामा प्रकाशन गर्न प्रोत्साहन गर्नुपर्छ। प्रकाशनपछि लेखक र पाठकबिच प्रशस्त अन्तर्क्रिया गर्ने वातावरण निर्माण गर्नुपर्छ। यसले बौद्धिक क्षमताको साथसाथै लेखन सिपको विकासमा सहयोग गर्छ।

वादविवाद

तार्किक र भाषिक क्षमता अभिवृद्धिमा वादविवादको मुख्य भूमिका रहन्छ। उच्च स्तरीय कार्यकलापको रूपमा यसलाई लिइन्छ। यो केही बौद्धिक कार्यकलाप पनि हो। त्यसैले यसको विषय छनोटमा विद्यार्थीको भाषिक क्षमता, स्तर र परिचित सन्दर्भलाई विशेष जोड दिनुपर्छ (शर्मा र पौडेल, २०७४, पृ. ९९)। भाषिक सिपको सहजीकरणका सन्दर्भमा मौखिक अभिव्यक्तिको विकासमा यसलाई प्रयोग गरिन्छ। वादविवाद गर्न उत्सुक विद्यार्थीलाई अनौपचारिक वा औपचारिक कार्यक्रमका रूपमा भाषिक गतिविधिमा सहभागी गराउन सकिन्छ। मौखिक अभिव्यक्ति पश्चात् लिखित रूपमा अभ्यास गराउनु उपयुक्त हुन्छ।

तार्किक वा गणितीय बौद्धिकता

कुनै पनि कुराको तर्क वा कारणसँग सम्बन्धित सिद्धान्त नै तार्किक वा गणितीय बौद्धिकता हो (Armstrong, 2009)। यसले तार्किक सोचाइ र व्यवहारको उपयोगमा सहयोग गर्दछ। यो विविध तथ्यको सङ्कलन, निर्माण, वर्गीकरण, परिकल्पना र उपयोगसँग सम्बन्धित छ। समस्याको उचित समायोजनमा उपयोगी हुन्छ। वैज्ञानिक, इन्जिनियर, प्रोग्रामर र डाक्टरमा यस प्रकृतिको तार्किकता रहन सक्छ (Richards and Rodgers, 2001)। भाषाविद्सँग पनि यस गुणको सम्भावना हुन्छ। भाषाको शुद्धता र स्तरीयता व्याकरणसँग सम्बन्धित छ। व्याकरणको उचित प्रयोगबाट बोलाइ र लेखाइमा एकरूपता कायम हुन्छ। नोम चम्स्कीद्वारा स्थापित रूपान्तरण व्याकरणले पनि भाषालाई गणितीय सूत्रभै नियमबाट अगाडि बढाउन सक्ने दृष्टिकोण अगाडि सारेको छ। सीमित नियमको आधारमा असीमित वाक्य उत्पादन गर्ने प्रक्रियाको व्याख्या गर्ने हुनाले रूपान्तरण व्याकरणलाई उत्पादक व्याकरण पनि भनिन्छ (बन्धु, २०६४, पृ. १७०)। त्यस्तैगरी भाषा शिक्षणमा प्रचलित संज्ञानात्मक पद्धतिले पनि यसै मान्यताको आत्मसात् गर्दछ। यसले कुनै पनि भाषालाई आफ्नै प्रकारका नियमद्वारा शासित सार्वभौम विशेषता भएको व्यवस्थाका रूपमा ग्रहण गर्छ, अनि त्यसलाई नियम शासित बौद्धिक प्रक्रियाका आधारमा सिक्ने मानसिक कार्यका रूपमा स्वीकार गर्दछ (शर्मा र पौडेल, २०६७, पृ. ७५)। भाषिक सिपअन्तर्गत लेखाइ र बोलाइको सशक्तता र सिर्जनशीलता पनि यहीबाट सम्भव हुन्छ। यसले ध्वन्यात्मक उच्चारण, शब्द व्युत्पादनको प्रायोगिक परीक्षण, वाक्यबाट धारणा निर्माण, पाठ वा विषयवस्तुको पढाइ र लेखाइमा तार्किक कौशलको उपयोगमा सहयोग पुऱ्याउँछ (Armstrong, 2003)। भाषाका पाठ्यपुस्तकमा समावेश गरिएका विधागत पाठहरूको शिक्षणका सन्दर्भमा पनि विषयवस्तु, घटना, पात्र आदिका विषयमा विद्यार्थीहरू बिच तार्किक छलफल गराउन सकिन्छ। यस्तो छलफल पहिले मौखिक रूपमा र पछि लिखित रूपमा गराउन सकिन्छ।

यस सिद्धान्तका आधारमा भाषिक सिपहरूको सहजीकरण निम्न आधारमा गरिन्छ :

परिमाणात्मक गणना विशेषतः यस पद्धतिले सङ्ख्यात्मक स्थितिको बोध र उपयोगमा जोड दिन्छ। व्यक्तिका प्रत्येक गतिविधिमा परिमाणको जानकारी आवश्यक हुन्छ। इतिहास, भूगोल, समाज आदिको पहिचानका लागि पनि तथ्याङ्क आवश्यक छ। एकीकृत पाठ्यक्रमको ढाँचा अनुरूप शिक्षण गर्दा भाषिक सिपमा पनि यसको उपयोग हुन्छ। यसले खण्डीकृत सिकाइको अन्त्य गर्दै जीवनोपयोगी र गुणस्तरयुक्त एकीकृत शिक्षणमा जोड दिन्छ (पोखरेल र काफ्ले, २०७४, पृ. २२२)। यसर्थ भाषामा गणित र गणितमा भाषा पनि आवश्यक छ। समग्र पक्षलाई ध्यान दिई शिक्षण गर्नाका लागि यसले सहयोग गर्दछ। तल्ला कक्षाका विद्यार्थीलाई 'तिम्रो घरमा कतिजना हुनुहुन्छ?', 'तिमी कति वर्षका भयौ?', जस्ता प्रश्नबाट आउने उत्तर परिमाण तथा सुनाइ र बोलाइ सिपसँग सम्बद्ध हुन्छन्। गणनासँग सम्बन्धित पक्षको अन्तर्क्रियाबाट भाषिक सिपको विकास गराउन सकिन्छ।

विभाजन/ वर्गीकरण

तार्किक सिद्धान्तले प्रत्येक विषयवस्तु वा पदार्थको प्रामाणिक विभाजनमा जोड दिन्छ (Armstrong, 2009)। सिकारुले आफूसँग भएको बुद्धिका आधारमा त्यसका समान विशेषता टुक्र्याउन सक्छन्। भाषाको समग्र स्वरूप निर्माणमा थुप्रै एकाइहरूको संलग्नता रहन्छ। भाषातत्त्व र शब्दभण्डारलाई विभाजन र वर्गीकरणका आधारमा स्पष्ट पार्न सकिन्छ। यसर्थ यस्तो पद्धतिका आधारमा व्याकरण र शब्दभण्डार शिक्षण उपयोगी हुन सक्छ। विद्यार्थीलाई भाषिक कार्यमा संलग्न गराई त्यही कार्यका आधारमा व्याकरणात्मक सक्षमता पहिचानको अभ्यास गराउन सकिन्छ। उदाहरणका रूपमा नाम शब्दका उदाहरण दिएर त्यसका विभाजन र वर्गीकरण गराउन सकिन्छ। यस्तो सहजीकरणबाट विद्यार्थीमा भाषिक बोध र अभिव्यक्ति क्षमतामा सहयोग पुग्न सक्छ।

तार्किक प्रश्नोत्तर

विद्यार्थीका विचारलाई आलोचनात्मक ढङ्गबाट प्रस्तुत गर्नाका लागि तार्किक प्रश्नोत्तर गराउन सकिन्छ। यो मान्यता सोक्रेटको तार्किक प्रश्नोत्तरसँग सम्बन्धित छ। (Armstrong, 2009) स्पष्ट, उपयुक्त र महत्त्वपूर्ण मानिएका विषयमा तार्किक अन्तर्सम्बन्ध कायम रहेमा यस्तो पद्धतिको उपयोग गर्न सकिन्छ। विशेषतः बोलाइ सिपको विकासका लागि यसको प्रयोग गरिन्छ। पाठगत विषयवस्तु वा अन्य सन्दर्भमा विद्यार्थीको सकारात्मक र नकारात्मक विचार बुझ्न सकिन्छ। कक्षाकोठामा प्रश्नोत्तर गराउँदा विद्यार्थीको बोध, अभ्यास र उनीहरूको वास्तविक सोचाइमा ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ। (Doff, 2010) विषयवस्तुको प्रकृति हेरी कक्षाकोठामा तार्किक प्रश्नोत्तर गराउन सकिन्छ। विद्यार्थी प्रश्नोत्तरमा सहभागी भएपछि यसमा देखिएका कमीकमजोरी पनि सुधार गरिदिनुपर्छ। पढाइ सिपको विकासका लागि तार्किक प्रश्नोत्तर गराउन सकिन्छ। लेख्य पाठ्यसामग्री सस्वर वा मौन पठन गरेपछि त्यसमा निहित विचार वा भावको बोधगम्यताका लागि यस्तो गर्न सकिन्छ।

अन्वेषणात्मक विधि

व्यक्तिको तार्किक क्षमताको विकासका लागि समस्यायुक्त विषयमा समाधान खोज्ने प्रवृत्तिको उपयोग गर्न सकिन्छ। समस्या समाधानमा आधारित विधि अन्वेषणात्मक विधि हो। यसमा समस्याको पहिचान,

विभेदीकरण र समाधानको उपायको प्रस्तावना तय गरिन्छ (Armstrong, 2009) विद्यार्थीले आफ्नै प्रयासबाट खोजपूर्ण तरिकाले सिक्दै जानुपर्ने मान्यता यसले राख्दछ। भाषिक सिप सहजीकरणका क्रममा विद्यार्थीले जति आफ्नो प्रयासमा वृद्धि गर्छन्, त्यति सिकाइ क्षमता बढ्दै जान्छ। सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सिप विकासमा पनि खोजपूर्ण कार्यपद्धतिको उपयोग गर्नुपर्छ।

वैज्ञानिक सोचाइ

कुनै पनि कुरालाई तर्कसङ्गत र प्रामाणिक तरिकाले सोच्ने पद्धति नै वैज्ञानिक सोचाइ हो। गणित र विज्ञानबाहेका विषयमा पनि वैज्ञानिक सोच आवश्यक पर्दछ। (Armstrong, 2009) विज्ञानप्रदत्त वस्तु वा घटना बारेमा व्यवस्थित किसिमले धारणा निर्माण गर्दा व्यक्तिमा बौद्धिकता सिर्जना हुन्छ। भाषाको प्रयोग र विश्लेषण पनि वैज्ञानिक सोचाइमा आधारित छ। व्यक्तिले प्रत्येक विषयवस्तुप्रतिको सोचाइ भाषाबाट निर्माण गर्दछ। विचार, चिन्तन, मन, व्यवहार आदि पक्ष पनि भाषाको अव्यक्त सोचाइका आधारमा निर्धारण हुन्छन् र उसले उचित समय सन्दर्भमा मौखिक वा लिखित रूपमा अभिव्यक्त गर्दछ। भाषा शिक्षकले कुनै विषयवस्तु दिई विद्यार्थीमा निर्मित सोचाइलाई व्यवस्थित रूपमा मौखिक र लिखित अभिव्यक्तिमा ल्याउन प्रयास गर्नुपर्छ।

दृश्यात्मक बौद्धिकता

कुनै चित्र वा दृश्याका आधारमा सिकारुले सूचनाको स्मृति गर्ने पद्धति नै दृश्यात्मक बौद्धिकता हो। शब्दका बारेमा मानसिक रूपमा तयार हुने प्रतिरूप दृश्यात्मक बौद्धिकतासँग सम्बन्धित छ (Richards and Rodgers, 2001)। अर्थपूर्ण र बोधात्मक सिकाइका लागि दृश्यात्मक उल्लेखनीय भूमिका रहन्छ। दृश्यले मानसिक विम्ब तयार गर्न मद्दत गर्छ। विभिन्न नक्सा, चित्र, तालिका, भिडियो, स्लाइड, चलचित्र आदिको उपयोगबाट यस पद्धतिको विकास गर्न सकिन्छ। शब्दले व्यक्त गर्ने अर्थ वा भावको सन्दर्भीकरण वा दृश्यीकरणले धारणा निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउँछ। विद्यार्थीमा विभिन्न आकार, रेखा वा ढाँचा निर्माण गर्न सक्ने क्षमता रहन्छ। Armstrong (2003) ले वर्ण, शब्द, वाक्य र विम्बको रेखाङ्कबाट यस प्रकृतिको बौद्धिकता विकास गर्न सकिने दृष्टिकोण राखेका छन्। उनीहरूले आफूसँग रहेका यस्ता आधारभूत रेखात्मक चित्रबाट ज्ञानलाई जोड्न सक्छन्। यसर्थ सिकाइका क्रममा प्रस्तुत विषयवस्तुलाई विद्यार्थीहरूले मानसिक विम्बका रूपमा जोड्न सके सक्षमता दर बढ्न सक्छ। दृश्यात्मक पद्धतिलाई भाषिक सिप सहजीकरण सन्दर्भमा निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिन्छ :

दृश्यीकरण वा विम्बात्मकता

शिक्षण सिकाइका सन्दर्भमा विद्यार्थीले पाठ्यपुस्तकका विषयवस्तु वा शिक्षण व्याख्यानलाई विभिन्न चित्र वा विम्बका आधारमा सम्झने प्रयास गर्छन् (Armstrong, 2009)। विद्यार्थीले मानसिक चक्षुको आधारमा आन्तरिक पाटी (Inner blackboard) सिर्जना गर्दै विम्ब तयार गर्छन्। यस कार्यबाट स्मरण शक्तिको विकास पनि हुन्छ। भाषिक सिपको सहजीकरणका सन्दर्भमा कुनै कथा शिक्षण गरियो भने त्यसमा निहित विषयवस्तुलाई मस्तिष्कमा विम्बात्मक रूपमा सम्झन प्रयास गराउनुपर्छ। सर्वप्रथम विषयवस्तु शिक्षण गर्ने र विद्यार्थीलाई आँखा बन्द गर्न लगाई उक्त विषयवस्तुको प्रकृतिलाई चित्रात्मक रूपमा मस्तिष्कमा लिन प्रोत्साहन गर्नुपर्छ। भाषिक सिप शिक्षणका सन्दर्भमा पाठ्यविषयका आधारमा निर्देशित प्रतिविम्बन पनि गराउन सकिन्छ। घटना र शृङ्खलाबद्ध विषयवस्तुको लागि यसको उपयोग सम्भव छ।

रडको प्रयोग

सिकाइ सहजीकरणका क्रममा विद्यार्थीले विविध प्रकृतिका चित्रमा रडको प्रयोग गर्छन् । विद्यार्थीलाई अभ्यास पुस्तिका वा पाटीमा पनि यस्तो अभ्यास गराउन सकिन्छ । (Armstrong, 2009) विद्यार्थीले आफै निर्माण गरेका चित्रमा पनि रड भर्न सक्छन् । निर्मित चित्रमा पनि रडको उपयोग गराउन सकिन्छ । यस्तो रडको प्रयोगबाट विषयवस्तुको विभेदीकरण र रडको पहिचान हुन्छ । विशेषतः शब्द ज्ञान र बोलाइ क्षमता विकासमा यस्तो पद्धति उपयोगी हुन्छ । उदाहरणको रूपमा विद्यालयको वातावरण भएको चित्रमा रड भर्न लगाई त्यसको वर्णन गर्न लगाउँदा विद्यार्थीमा भाषिक क्षमताको विकास हुन्छ ।

चित्रात्मक र रेखात्मक प्रतिरूप

सबै शिक्षणीय विषयवस्तुहरू वास्तविक जीवनमा प्रस्तुत गर्न नसकिने पनि हुन्छन् । यस्तो अवस्थामा विद्यार्थीले आफ्नै किसिमको मस्तिष्कमा प्रतिरूप तयार गर्नुपर्ने हुन्छ । विद्यार्थीले पहिलेदेखि नै जानेका कुरालाई विद्यमान सन्दर्भसँग अन्तर्सम्बन्ध कायम गर्न सकिन्छ (Armstrong, 2009) । विशेषतः आदनात्मक सिपको सहजीकरणका लागि यसलाई उपयोग गर्न सकिन्छ । त्यस्तैगरी विद्यार्थीले पढेका भाषिक विषयवस्तु तथा भाषातत्त्वका सन्दर्भलाई उपयुक्त ठाउँमा रेखात्मक चित्रमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । विद्यार्थीले आफूसँग भएको बौद्धिकताका आधारमा यस्तो कार्य सम्पन्न गर्दछन् ।

चित्र वर्णन

दृश्यात्मक पद्धतिको सन्दर्भमा चित्र वर्णन कार्यकलापको उपयोग गर्न सकिन्छ । विषयवस्तुको बोधगम्यता र व्यक्तिको क्षमताको आधारमा चित्रणको वर्णन विश्लेषण हुन्छ । यसले विशेषतः मौखिक अभिव्यक्तिको विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ । विभिन्न दृश्य, वस्तु, घटना, क्रिया, प्रक्रिया आदि दर्साउने निर्मित तथा विभिन्न पत्रपत्रिका वा अन्य स्रोतबाट सङ्कलित चित्रहरू ल्याएर कक्षामा शिक्षार्थीहरूलाई पालैपालो गरी वर्णन गर्न लगाउनाले मौखिक अभिव्यक्तिको विकासमा सहयोग हुन सक्छ (अधिकारी, २०६७, पृ. ५३) । विविध विषयवस्तुको आकार प्रकार, कार्य तथा त्यसको विशेषताको मौखिक वर्णनबाट पनि दृश्यात्मक र भाषिक सक्षमताको विकास हुन्छ । यस्तो वर्णन मौखिक र लिखित दुवै पद्धतिबाट गर्न सकिन्छ ।

शारीरिक गतिबोधक बौद्धिकता

शरीरको चाल नियन्त्रण र प्रयोग क्षमतासँग सम्बन्धित सिद्धान्तलाई शारीरिक गतिबोधक बौद्धिकता भनिन्छ । अङ्गको कुशल संयोजन र त्यसको प्रदर्शन नै शारीरिक बौद्धिकता हो (Richards and Rodgers, 2001) । व्यक्तिको मस्तिष्कमा भएको ज्ञानलाई शरीर वा अङ्ग परिचालन मार्फत बाहिर ल्याउने सक्षमतालाई शारीरिक गतिबोधक सिद्धान्त भनिन्छ । सिकाइ सफलताका लागि सिकारु शारीरिक रूपले पनि तयार रहनुपर्छ । विषयवस्तुको प्रकृति र त्यसको प्रभावका आधारमा विद्यार्थीले तत्काल प्रतिक्रिया दिन सक्नुपर्छ । नृत्य, खेलकुद, युद्धकला, वीरताप्रदर्शन लगायत संवेगात्मक अनुभूति र त्यसको प्रस्तुतीकरण जस्ता पक्ष यसअन्तर्गत पर्दछन् । दिमागी शक्तिका आधारमा अपेक्षित उपलब्धिसम्म पुग्न विद्यार्थीको रुचि अनुकूल शिक्षण गतिविधि सञ्चालन गर्नुपर्छ । नृत्यमा रुचि भएको विद्यार्थीलाई सोही कार्यमा संलग्न हुन उत्प्रेरित गर्दै शिक्षण गरियो भने सिकाइ प्रभावकारी हुन्छ । यसर्थ व्यक्तिको शारीरिक गतिविधिको संलग्नता पनि उसको रुचि र क्षमताको आधारमा निर्धारण हुन्छ । विद्यार्थीको रुचि र अपेक्षाका आधारमा उसले व्यवहार प्रदर्शन गर्छ । विषयवस्तुको प्रकृतिका आधारमा विद्यार्थीको शारीरिक वा आङ्गिक परिचालन

नै यस सिद्धान्तको मुख्य अभीष्ट हो । नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा मौखिक अभिव्यक्ति र रूपक विधाको शिक्षणका लागि यस सिद्धान्तलाई उपयोग गर्न सकिन्छ । भाषिक सिपको सहजीकरणमा शारीरिक गतिबोधक बौद्धिकतालाई यस प्रकार प्रयोग गरिन्छ :

आङ्गिक प्रश्नोत्तर

शिक्षण सिकाइका सन्दर्भमा विद्यार्थीले शैक्षणिक कार्यकलापमा आफ्नो अनुभूतिको सम्प्रेषण गर्दा अङ्गको उपयोग गर्छन् (Armstrong, 2009) । विषयवस्तुको बोध, कक्षा सहभागिता, छलफल, प्रश्नोत्तर आदि गतिविधिमा विद्यार्थीले हात उठाएर, टाउको हल्लाएर, टाउको लुकाएर उत्तर दिन्छन् । पाठ्य विषयवस्तु वा अन्य गतिविधिमा विद्यार्थीको छिटो प्रतिक्रिया लिन सहयोगी हुन्छ । यसको आधारमा विद्यार्थीको भाषिक क्षमता पहिचान गर्न सकिन्छ । सुनाइ र पढाइ सिपको प्राप्ति भएनभएको परीक्षण गर्न र सो पक्षका आधारमा पृष्ठपोषण प्रदान गर्नाका लागि पनि सहजता प्राप्त हुन्छ ।

कक्षाकोठा नै रङ्गमञ्च (अभिनयात्मक प्रस्तुति)

पाठ्य विषयवस्तुलाई विद्यार्थीकै सक्रियतामा अभिनयात्मक रूपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । पाठकै विषयवस्तु वा अन्य सन्दर्भयुक्त सामग्री दिएर नाटकीय भूमिकामा अभ्यास गराउनु उपयुक्त हुन्छ । (Armstrong, 2009) नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा रूपक विधाको शिक्षणका लागि यस पद्धतिको प्रयोग गर्न सकिन्छ । त्यस्तैगरी अनुकरणात्मक शब्दको शिक्षणका लागि उपयोगी छ । आख्यानात्मक विधालाई पनि शिक्षकको निर्देशनमा यस प्रकृतिबाट सहजीकरण गर्न सकिन्छ । कुनै कथा पढाउँदा त्यसमा भएका पात्र र घटनालाई विद्यार्थीकै माध्यमबाट कक्षाकोठामा अभिनयात्मक रूपमा प्रस्तुत गर्न सकिन्छ । यस्तो कार्यबाट विद्यार्थीमा भएको अन्तर्निहित क्षमताले स्थान पाउनका साथसाथै मनोरञ्जनपूर्ण सिकाइ वातावरण सिर्जना हुन्छ । नाटकहरूको उपयोगबाट पनि भाषिक सक्षमतामा वृद्धि हुन्छ ।

संवेगात्मक अनुभूतिको प्रस्तुतीकरण

संवेग व्यक्तिको आन्तरिक पक्ष हो तर यसको पहिचान व्यवहारजन्य अवलोकनबाट मात्र सम्भव छ । हाँसो, खुसी, पीडा, रुवाइ आदि पक्षको प्रस्तुतीकरणलाई संवेगात्मक अनुभूतिबाट बाहिर ल्याउन सकिन्छ । रूपक विधाको पाठहरूको शिक्षण गर्दा यस पद्धतिलाई अपनाउन सकिन्छ । रूपक कथ्य भाषासँग सम्बन्धित विधा भएकाले मौखिक अभिव्यक्तिका माध्यमले आफ्ना भावना, संवेग तथा विचारको प्रभावपूर्ण आत्म प्रदर्शनमा अभ्यस्त हुन यस विधालाई उपयोगी बनाउन सकिन्छ । (अधिकारी, २०६७, पृ. २०२) भाषिक सिप शिक्षणका क्रममा विषयवस्तुको निर्देशन पश्चात् यस्तो कार्य गराउन सकिन्छ । यस्तो कार्यको प्रारम्भिक प्रयासपछि मात्र रङ्गमञ्चीय अभिनयमा संलग्न गराउनु उपयुक्त हुन्छ ।

खेलकुद

सोभो अर्थमा हेर्दा खेलकुदले भाषिक सिप सहजीकरणमा सहयोग नपुऱ्याएको जस्तो देखिन्छ तर यसले शब्दको बोध र त्यसको आधारमा हुने प्रतिक्रियामा मद्दत पुऱ्याउँछ । अन्तर्क्रियात्मक प्रकृतिबाट बोलाइ सिपको शिक्षण र परीक्षणका लागि खेलकुदलाई महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । (Brown, 2004) साना कक्षामा वर्ण पहिचान, शब्दभण्डार तथा सुनाइ र बोलाइ सिपको विकासमा लागि खेलकुद गराउन सकिन्छ । फुटबल,

भलिबल, क्रिकेटजस्ता खेलभन्दा पनि भाषिक बोध र अभिव्यक्तिको लागि सहयोग पुऱ्याउने भाषिक खेलहरू खेलाउन सकिन्छ ।

साङ्गीतिक बौद्धिकता

कुनै पनि विषयवस्तुमा आरोह, अवरोह, ताल, सुर, लय आदि भरेपछि सङ्गीत सिर्जना हुन्छ । गेयात्मकता (गाउन मिल्ने) नै यसको मूल विशेषता हो । यो व्यक्तिको शारीरिक, भावनात्मक र मनोवैज्ञानिक पक्षसँग सम्बन्धित छ । यसले सङ्गीतको ध्यानपूर्वक सुनाइमा जोड दिन्छ (Richards and Rodgers, 2001) । सङ्गीतको प्रयोगबाट शिक्षण सिकाइ सहज हुन्छ । कतिपय व्यक्तिमा सङ्गीतप्रति रुचि हुन्छ र त्यसको माध्यमबाट अन्य ज्ञान प्राप्त गर्न सक्ने स्थिति रहन्छ । सिकारुले ध्वनि, लय र त्यसको संरचनाको बारेमा आफ्नो सोचाइ निर्माण गर्दछन् । क्षमतावान् वा प्रतिभाशाली विद्यार्थीले सामान्य प्रकृतिका विषयवस्तुलाई पनि सङ्गीतबद्ध गर्न सक्छन् । विद्यार्थीमा निहित सङ्गीतप्रतिको रुचिका आधारमा शिक्षण गर्नुपर्छ । विद्यार्थीलाई सङ्गीतले बढी प्रभावित बनाउँछ । सामान्य प्रकृतिका विषयवस्तुभन्दा सङ्गीतयुक्त विषयवस्तुको सुनाइबाट विद्यार्थीले तत्कालै प्रतिक्रिया व्यक्त गर्दछन् । वर्ण, शब्द, वाक्य तथा विविध विषयवस्तुलाई श्रुतिमधुर सङ्गीत भरी शिक्षण गर्न सकिन्छ (Armstrong, 2003) । नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा पद्य विधाबाट सुनाइ र बोलाइ सिपको विकास गर्न यस सिद्धान्तको प्रयोग गर्न सकिन्छ । पाठगत विषयवस्तु, भाषातत्त्व र शब्दभण्डारलाई पनि सङ्गीतबद्ध गरी शिक्षण गर्ने सम्भावना रहन्छ । सांस्कृतिक चाडपर्वका आधारमा निर्धारण हुने लयलाई समातेर पनि विषयवस्तुको प्रस्तुतीकरण गर्न सकिन्छ । भाषिक सिपको सहजीकरणका लागि यस सिद्धान्तलाई निम्नानुसार उपयोग गरिन्छ :

गेयात्मकता

लोकप्रिय गीतको भाकामा सङ्गीत भरेर व्याकरण, कथा, कविता शिक्षण गर्न सकिन्छ (Armstrong, 2009) । विद्यार्थीलाई नै सङ्गीत भर्न लगाई कक्षाकोठामा लयात्मक रूपमा वाचन गराउन सकिन्छ । कविता, गीत र गजल विधाको शिक्षण यस पद्धतिबाट सम्भव हुन्छ । विद्यार्थीलाई प्रारम्भमा सामूहिक र पछि व्यक्तिगत रूपमा लयबद्ध वाचन गराउन सकिन्छ । यस्तो सहजीकरणले सुनाइ र बोलाइ सिपको विकासका साथसाथै सरल प्रकृतिले स्मरण गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ ।

सङ्गीत संयोजन

सङ्गीतमा सुर, ताल, लय आदिको मिश्रण हुन्छ । विभिन्न पाठ्यविषयलाई विद्यार्थीले मौलिक र सिर्जनात्मक किसिमले सङ्गीत भर्न सक्छन् । यसर्थ विद्यार्थीलाई विषयवस्तु वा सन्दर्भ दिई त्यसलाई सङ्गीतबद्ध गर्न लगाउन सकिन्छ । (Armstrong, 2009) यस्तो कार्य विद्यार्थीको सोच र क्षमतामा निर्भर हुन्छ । सङ्गीतमा रुचि भएको व्यक्तिले आफ्नै किसिमले लय सिर्जना गर्न सक्छ । भाषिक सिप सहजीकरणका सन्दर्भमा पद्य र गद्य विधामा नै यस्तो कार्य गर्न सकिन्छ । छन्दबद्ध कवितामा पनि सङ्गीत भर्न सकिन्छ, भने लोकलयको गायनमा विविधता रहन सक्छ । गद्य विधालाई पनि यसरी शिक्षण गर्न सकिन्छ ।

सङ्गीतात्मक धारणा र अवस्थिति

विद्यार्थीलाई विविध खालका सङ्गीतबद्ध सामग्री सुनाई त्यसमा निहित मुख्य विषयवस्तु पहिचान गर्न लगाउन सकिन्छ । सङ्गीतमय स्वरको धारणा निर्माणबाट रचनात्मक क्षमताको विकास गराउन सहयोगी

हुन्छ। (Armstrong, 2009) यस्तो कार्य गर्दा विद्यार्थीको स्मरण शक्ति र बोध क्षमतामा वृद्धि हुन्छ। उसले आफ्नो बौद्धिकताको अधिकतम उपयोग गर्छ। सङ्गीतका आधारमा के कस्तो धारणा भयो भनेर अन्तर्क्रिया पनि गर्न सकिन्छ। यस्तो कार्यकलापले भाषाको चारवटै सिपको विकास हुन्छ।

सांस्कृतिक लयात्मकता

प्रत्येक व्यक्ति आफ्नो संस्कृतिबाट प्रभावित हुन्छ। नेपाल बहुसांस्कृतिक मुलुक हो। यहाँ धेरै संस्कृति मनाइन्छ। यसर्थ भाषा शिक्षकले पनि विद्यार्थीको संस्कृति अनुकूल पाठ्यविषयवस्तुमा लय सिर्जना गराउन सक्छन्। लोककविता, कथा र पहेलीहरू समेत शिक्षाका सशक्त माध्यम हुन्। (बन्धु, २०५८, पृ. १८) एउटै विषयवस्तुलाई सेलो, देउसी, देउडा आदि भाकामा परिवर्तन गराउन सकिन्छ। यस्तो गर्दा व्यक्तिमा रहेको क्षमता संस्कृतिजन्य आवरणबाट बाहिर निस्कन्छ र भाषिक क्षमता अभिवृद्धि हुन्छ। स्थानीय रङ्गमा विषयवस्तु बन्नका लागि भाषा शिक्षकले सहयोग गर्नुपर्छ। एउटै कक्षामा एकभन्दा बढी संस्कृतिजन्य लय भएका विद्यार्थीको उपस्थिति रहने कारण सबैको सक्रिय सहभागिताको लागि यो पद्धति उपयोगी छ। लयबद्ध वाचन, श्रवण, छलफल र पृष्ठपोषणको चरण अपनाई भाषिक सिपको सहजीकरण गर्न सकिन्छ।

अन्तरवैयक्तिक बौद्धिकता वैयक्तिक भिन्नताको गुणलाई नै अन्तरवैयक्तिक बौद्धिकता भनिन्छ। व्यक्तिमा रहने फरक स्वभावका आधारमा बौद्धिकता निर्धारण हुन्छ। सबै व्यक्तिमा एकै खालको क्षमता रहँदैन। अन्य व्यक्तिको इच्छा, चाहना, मनस्थिति, आकांक्षा, अनुभव र उत्प्रेरणालाई बुझ्नु र स्वीकार गर्नुलाई अन्तरवैयक्तिक बौद्धिकता भनिन्छ। अन्य व्यक्तिसँग मिलेर उचित किसिमले काम गर्न सक्ने क्षमता नै यसको मूल पक्ष हो (Richards and Rodgers, 2001)। सम्प्रेषणात्मक सामर्थ्यको विकासमा यसले विशेष जोड दिन्छ। वैयक्तिकीकरणलाई भाषा शिक्षणको महत्त्वपूर्ण सिद्धान्त मानिन्छ। व्यक्ति भिन्न क्षमता र स्वभावको भए पनि उसले अन्य व्यक्तिबाट प्रशस्त प्रभाव ग्रहण गरेको हुन्छ। शिक्षणका सन्दर्भमा विद्यार्थीमा रहेका अन्तस्वभावलाई जति संयोजन गर्न सकिन्छ, त्यति बौद्धिकता र सक्षमता वृद्धि हुन्छ। भाषाको प्रकृति स्वभावले अन्तर्क्रियात्मक वा सम्प्रेषणात्मक हुन्छ। यस्तो विशेषताको परिपूर्तिका लागि वक्ता र स्रोता बिच मानसिक तालमेल र सन्दर्भ मिल्नुपर्छ। अन्तर्क्रियामा आधारित शिक्षणबाट सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइ सिपको विकास गर्न सकिन्छ (Lanch, 1996)। भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा सामाजिक, आर्थिक, भाषिक, सांस्कृतिक शैक्षिक पृष्ठभूमिले फरक क्षमता र सम्भाव्यता रहेका विद्यार्थीहरू रहन्छन्। अतः शिक्षकले भाषा सिकाउँदा शिक्षार्थीका वैयक्तिक भिन्नता उपर ख्याल राखी सोही अनुरूप शिक्षण सिकाइ कार्यकलाप संयोजन तथा सञ्चालन गर्नुपर्छ (अधिकारी, २०६७, पृ. १६)। भाषिक सिपको सहजीकरणका लागि यस सिद्धान्तलाई निम्नानुसार उपयोग गर्न सकिन्छ :

साथीसँग आदानप्रदान

शिक्षणका क्रममा विद्यार्थी-विद्यार्थीबिच हुने ज्ञानको आदानप्रदान नै यस पद्धतिको मुख्य आधार हो। आफ्ना नजिकका साथीलाई विषयवस्तु लगायत अन्य कुरामा सहयोग गर्न सक्ने गुणले एकअर्कामा बुझ्ने मौका सिर्जना हुन्छ। कुनै समस्याको पूर्तिका लागि पनि विद्यार्थीबिच विचार आदानप्रदान गराउन सकिन्छ। (Armstrong, 2009) वैयक्तिक विविधतामुक्त विद्यार्थीले पनि प्रत्येक पाठ, एकाइ वा समग्र विषयवस्तुको शिक्षणपछि आफ्नो कुरा व्यक्त गर्न सक्छन्। भाषिक सिप शिक्षणका सन्दर्भमा बोलाइ सिपको प्रारम्भिक प्रयोगबाट मात्र यो कार्य सम्भव हुन्छ। भाषिक पक्षको सशक्तता नभएको विद्यार्थीलाई समस्या हुन सक्छ।

यसर्थ विद्यार्थीको वैयक्तिकरण अनुसार सुनाइ र बोलाइ सिपको उपयोग गर्न यस कार्यलाई अपनाउन सकिन्छ ।

सहयोगात्मक समूह

समान शैक्षणिक उद्देश्य भएका ससाना समूह निर्माण गरी सहयोगात्मक समूह नमुना शिक्षण गर्न सकिन्छ । तीनदेखि आठजना सदस्य भएको समूह बढी प्रभावकारी हुन्छ (Armstrong, 2009) । कक्षा कार्य वा समूह कार्यको रूपमा पनि यसलाई उपयोग गर्न सकिन्छ । व्यक्तिव्यक्ति बिचको धारणा, सोच वा सक्षमताको आपसी सहकार्यबाट सहयोगात्मक समूह शिक्षण सम्भव हुन्छ । सहपाठी साथीहरू सँगसँगै बसेर र घुलमिल भएर छलफल गर्दै शिक्षण सिकाइ सञ्चालन गरिन्छ । यसले खुसी र रुचिपूर्ण सहजीकरण मार्फत सिर्जनात्मक र उत्पादनात्मक सिकाइमा जोड दिन्छ । समूह विभाजन गर्दा लैङ्गिकता, भाषिक पृष्ठभूमि, जातीयता, क्षेत्रीयता र सिकाइ क्षमतालाई आधार मान्नुपर्छ । यस पद्धतिबाट भाषाका चारवटै सिपको सहजीकरण गर्न सकिन्छ । बोलाइ र लेखाइ सिपको विकासमा भने बढी उपयोगी देखिन्छ । कुनै एक शीर्षकमा तयार गरिएको लेखनलाई समूहका सदस्यले संरचना, वर्णविन्यास, भाव आदिका आधारमा टिप्पणी गरी सुधार गर्न सक्छन् । भाषिक सिप विकासका क्रममा शिक्षकले आवश्यकता अनुसार सहयोग र पृष्ठपोषण प्रदान गर्दै जानुपर्छ ।

नक्कल वा अनुकरण

अर्काको चारित्रिक विशेषतालाई अपनाएर सोही आधारमा प्रदर्शन गर्नु नै नक्कल वा अनुकरण हो । भाषिक, गत्यात्मक र दृश्यात्मक सिद्धान्तसँग पनि यसको सामीप्यता रहन्छ । पाठ्यविषयवस्तु र शब्दभण्डार शिक्षणका लागि यस पद्धतिको उपयोग गर्न सकिन्छ । शिक्षकले विभिन्न परिस्थिति बताई त्यसको आधारमा नक्कल वा अनुकरण गराउन सक्छन् । अनुकरणले बोलाइ सिपको विकासमा सहयोग पुऱ्याउँछ । कक्षामा खास प्रसङ्ग र वातावरणको उपयुक्त निर्देशका साथ उपर्युक्त खालका हुने अभिनय वा क्रिया प्रदर्शन शिक्षार्थीहरूलाई गर्न लगाउन सकिन्छ (अधिकारी, २०६७, पृ. ५२) । पुलिस, हाकिम, डाक्टर, शिक्षक, ड्राइभर आदिको भूमिकालाई नक्कल गर्न लगाउँदा विद्यार्थीमा कार्यगत व्यवहारको स्मृतिका साथै भाषेतर गतिविधिसहित बोलाइ सिपको विकास हुन्छ ।

यस्तैगरी भाषिक सिप विकासमा व्यक्ति प्रतिरूप तथा अनौपचारिक प्रकृतिका सामाजिक व्यवहारको संयोजन पनि गराउन सकिन्छ । यस्तो कार्यकलापले सिकारुले विद्यालय बाहिर गर्ने स्वतन्त्र प्रकृतिका गतिविधिबाट भाषिक सिपको सहज बोध र अभिव्यक्ति सम्भव हुन्छ ।

आन्तरिक बौद्धिकता

आफ्नै मनस्थिति इच्छा, अनुभव, धारणा र स्वप्रतिबिम्बनमा आधारित सिद्धान्तलाई आन्तरिक बौद्धिकता भनिन्छ । व्यक्तिमा निहित आन्तरिक धारणा र मानसिक अभ्यासका आधारमा बौद्धिक क्षमता निर्धारण हुन्छ । आफूलाई राम्रोसँग बुझेर आफ्नो प्रतिभाको प्रभावकारी उयोग गर्ने क्षमता नै आन्तरिक बौद्धिकता हो (Richards and Rodgers, 2001) । व्यक्ति केकति क्षमतावान् हुने भन्ने कुरा उसको व्यक्तिगत प्रयासमा आधारित हुन्छ । व्यक्तिको सिकाइ तरिका र क्षमता व्यक्तिमा नै निहित छ । यसले वैयक्तिक धारणा र स्वअभ्यासमा जोड दिन्छ । सञ्जानात्मक क्षमताको विकास र भाषा सिकाइमा आन्तरिक सिद्धान्तले सहयोग

गर्छ। व्यक्तिको खास क्षमता वा कार्यपद्धतिलाई नै आधार मानी शिक्षण गर्नु उपयुक्त हुन्छ। आफूले आफैलाई पहिचान गरी त्यसको आधारमा सिकाइ सक्रियता निर्धारण हुन सक्छ। व्यक्तिलाई आफ्नो क्षमताको पनि जानकारी हुनुपर्छ। उसले आफ्नो विचार र अनुभवका आधारमा मानसिक क्षमता घटित गराउँछ। यसर्थ व्यक्तिकै आन्तरिक क्षमतालाई ख्याल गरी शिक्षण गर्नु उपयुक्त हुन्छ। भाषाको अभिव्यक्तिपूर्व व्यक्तिमा भाषिक ज्ञान रहनुपर्छ। व्याकरणिक नियम, शब्दभण्डार आदिको बोध पनि व्यक्तिको आन्तरिक क्षमतामा निर्धारण हुन्छ। भाषिक र अभाषिक गतिविधिको सञ्चालन पनि व्यक्तिको आन्तरिक क्षमताले निर्देश गर्दछ। भाषिक सिप सहजीकरणका सन्दर्भमा यस सिद्धान्तलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

छोटो समयको प्रतिबिम्बन

शिक्षण सिकाइको व्याख्यान, छलफल, परियोजना कार्य तथा अन्य गतिविधिको समाप्तिपछि विद्यार्थीलाई पढेका कुरालाई पुनः सोच्न वा प्रतिबिम्बन गराउन सकिन्छ (Armstrong, 2009)। पहिले पढेका कुरालाई मनन गरी प्राप्ति अप्राप्तिको पहिचान गराउन सकिन्छ। यस्तो कार्यले पछिल्ला शिक्षण सिकाइका गतिविधिमा पनि सहयोग पुऱ्याउँछ। भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा पनि व्याकरण वा पाठ्यविषयका सन्दर्भमा विद्यार्थीलाई प्रशस्त प्रतिबिम्बन गराउन सकिन्छ। उनीहरूको प्रतिबिम्बनलाई मिल्ने साथी समूहमा आदानप्रदान गर्दै स्वमूल्याङ्कनबाट भाषिक क्षमता अभिवृद्धिमा सहयोग गर्नुपर्छ। सिकाइ सहजीकरणका क्रममा कक्षाकोठामा नै यस्तो कार्य गराउन सकिन्छ। कक्षाकोठामा निरन्तर अभ्यास गराएपछि भाषा सिकारुले अन्य स्थानमा पनि यसको उपयोग गर्न सक्छ।

आन्तरिक/व्यक्तिगत सम्बन्ध

विद्यार्थीका आन्तरिक रूपमा रहेका अनुभव, अनुभूति, सोचाइ, धारणा, परिकल्पना, उत्प्रेरणा आदि पक्ष पनि एक अर्कामा सम्बन्धित हुन्छन्। आन्तरिक पक्षभित्र रहने यस्ता भावहरूले एक अर्कालाई प्रभावित वा सहजता सिर्जना गर्न सक्छन्। (Armstrong, 2009) शिक्षणका क्रममा यस्ता पक्षको पहिचान गरी उचित कार्यकलाप अपनाउनुपर्छ। भाषिक सिप सहजीकरणका क्रममा भाषा शिक्षकले विद्यार्थीलाई प्रश्न सोधी उनीहरूको आन्तरिक सहचार्य बोध गरी शिक्षण गतिविधि सञ्चालन गर्नुपर्छ। भाषा सिकाइका क्रममा व्यक्तिले के सोच्छ, र उसको आन्तरिक पक्षले के प्रभाव पार्दछ, भन्ने कुरा महत्वपूर्ण छ।

लक्ष्य र सोचाइको संयोजन

सिकारुले वास्तविक यथार्थबाट आफ्नो जीवनको लक्ष्य तय गर्छ (Armstrong, 2009)। विद्यार्थीको भावी लक्ष्यसँग उनीहरूको बौद्धिकता जोडिएको हुन्छ। आफूलाई जुन पक्ष मन पर्छ, त्यही अनुसार पठनपाठन अगाडि बढाउनुपर्छ। शिक्षण सिकाइमा संलग्न विद्यार्थीको लक्ष्य छोटो वा लामो समयमा परिपूर्य हुन सक्दछ। सिकाइ उपलब्धिका विषयमा पनि विद्यार्थीको फरकफरक सोच हुनसक्छ। आन्तरिक पक्षलाई विद्यार्थीले मौखिक रूपमा भन्दा पनि लिखित रूपमा अभिव्यक्त गर्न सहज मान्दछन्। यसर्थ उनीहरूलाई सुरुमा दिनको लक्ष्य भन्न लगाई क्रमशः हप्ता, महिना, वर्ष गर्दै भविष्यमा के गर्ने सोचाइ वा लक्ष्य छ भनेर लेख्न लगाउन सकिन्छ।

प्राकृतिक बौद्धिकता

शिक्षण सिकाइका लागि स्वतन्त्र र प्राकृतिक वातावरणको अपेक्षा गर्ने सिद्धान्तलाई प्राकृतिक सिद्धान्त भनिन्छ । यसले प्रकृतिको आधारमा आफ्नो क्षमताको बोध र संयोजन गर्न जोड दिन्छ (Richards and Rodgers, 2001) । शिक्षार्थीले वनस्पति र जनावरको स्वतन्त्रताको आधारमा आफ्नो ज्ञानको संयोजन गरी सिकाइ सक्षमता वृद्धि गर्न सक्छन् । विश्व ब्रह्माण्डमा रहेका प्राकृतिक वस्तुबाट अनेकौं ज्ञान प्राप्त हुन्छ । शिक्षण सिकाइका लागि दुईखालको वातावरण महत्त्वपूर्ण मानिन्छ । सिकारुले पाउने व्यक्तिगत वातावरण र बाह्य वा प्राकृतिक वातावरणले शिक्षण प्रभावित हुन्छ । यसर्थ शिक्षणका क्रममा यी दुवै वातावरण उपयुक्त रहनुपर्छ । विद्यार्थीले प्रश्न सोध्ने, साथी समूहसँग कार्य गर्ने, आफ्नो प्रस्तुति गर्ने, नयाँ कुरा खोजी गर्ने जस्ता कार्यमा स्वतन्त्रता पाउनुपर्छ । भाषा शिक्षणको सन्दर्भमा प्राकृत वा नैसर्गिक पद्धति स्थापित छ । यसले भाषा सिकाइका लागि प्रत्यक्ष भाषिक कार्यमा जोड दिनुपर्ने मान्यता राखेको छ । विद्यार्थीले जति स्वतन्त्रता पाउँछन्, त्यति उसको अन्तर्निहित क्षमता प्रस्फुटन हुने मौका मिल्छ । यसर्थ भाषिक सिप र भाषातत्त्वको शिक्षणको गर्दा यस सिद्धान्तको उपयोग गर्न सकिन्छ । शब्दभण्डारको विकास तथा भाषिक सिपको चक्रीय कार्यान्वयनमा यस सिद्धान्तलाई अपनाउन सकिन्छ । विद्यार्थीले देखेका प्रकृतिप्रद वस्तुको बारेमा प्रश्नोत्तर गरेर पनि बोलाइ सिपको विकास गर्न सक्ने अवस्था रहन्छ । यस सिद्धान्तअनुसार भाषिक सिपको सहजीकरण यस प्रकार गर्न सकिन्छ :

प्रकृतियात्रा

प्रकृतिको यात्रा वा भ्रमणले विद्यार्थीलाई लेख्न, चित्र बनाउन वा अन्य गतिविधि गर्न तयार गर्न उत्प्रेरित गर्छ । कक्षाकोठाको वातावरणबाट बाहिर जाँदा विद्यार्थीले आफूहरू पढ्दै छौं भन्ने कुरा बिसिन्छन् र प्रकृतिमा नै रमाउन खोज्छन् । स्वाभाविक यात्राबाट अनेकौं कुरा सिकाउन सकिन्छ । (Armstrong, 2009) प्रकृतिमा भएका विविध जनावर, वनस्पति, पहाड, नदी, ताल आदिको अवलोकन गर्दै टिपोट गराउन सकिन्छ । आवश्यकताअनुसार दैनिकी तयार गराउन लगाउँदा पनि हुन्छ । यस्तो यात्रामा हिँड्दा विद्यार्थीले स्वतन्त्र रूपमा आफ्नो ज्ञानको वृद्धि गर्दै स्मृति शक्ति र भाषिक क्षमता वृद्धि गरेका हुन्छन् । देखेका वस्तुका बारेमा वर्णन गर्न लगाउँदा बोलाइ सिपका साथसाथै शब्दभण्डार र व्याकरणात्मक क्षमताको विकास हुन्छ ।

कक्षाकोठाप्रति अनुराग सिर्जना

विद्यार्थीको शिक्षण सिकाइको पहिलो वातावरण भनेकै कक्षाकोठा हो । कक्षाकोठाप्रति उनीहरूको अनुराग सिर्जना हुनुपर्छ । कक्षामा भएका भौतिक, शैक्षणिक तथा अन्य सामग्रीको जतन गर्दै त्यसको संरक्षण र माया गर्नु पर्छ । कक्षामा शैक्षणिक पक्षको व्यवस्थापन र त्यसको संरक्षणमा पनि विशेष ध्यान पुऱ्याउनुपर्छ । (Armstrong, 2009) कक्षाकोठालाई थप आकर्षक बनाउन पनि विद्यार्थीलाई प्रोत्साहन गर्नुपर्छ । उनीहरूले आफ्नो रुचि र क्षमताको आधारमा त्यसको व्यवस्थापन गर्दछन् । यसर्थ साना कक्षादेखि माथिल्लो कक्षासम्म विद्यार्थीले कक्षाकोठामा भएका विविध सामग्रीप्रति देखाएका माया र सद्भावका आधारमा भाषिक कार्यमा संलग्न गराउन सकिन्छ । साना कक्षाका बालबालिकाले त भन्नु त्यसलाई मायालु वस्तुलाई भै त्यसमै रमाएर विभिन्न भाषिक व्यवहार गरिरहेका हुन्छन् । यसर्थ स्वाभाविक रूपमा कक्षाकोठाका विविध प्राकृतिक वस्तुलाई देखाएको व्यवहारको आधारमा प्रश्नोत्तर गराई मौखिक वा लिखित सिपको विकासका रूपमा सिकाइ सहजीकरण सञ्चालन गर्न सकिन्छ ।

वातावरणीय अध्ययन र त्यसको वर्णन

सिकारुले वातावरण अनुकूल आफ्नो सोच र व्यवहार निर्धारण गर्दछन् । कक्षाकोठा वरिपरि रहने वातावरणको अवलोकन वा अध्ययनबाट विद्यार्थीमा बौद्धिकता विकास हुन्छ । इतिहास, विज्ञान, गणित, सामाजिक अध्ययन, कला आदि पक्षको ध्यानपूर्वक अध्ययन प्राकृतिक यात्राबाट सम्भव हुन्छ । (Armstrong, 2009) सहज किसिमले आफ्नो ज्ञानमा वृद्धि गर्दछन् । भाषाको प्रयोग पनि वातावरण र सामाजिक गतिविधिको आधारमा निर्धारण हुन्छ । सिकारुले वातावरणमा प्राकृतिक तरिकाले घुलमिल हुँदा थुप्रै ज्ञान बटुलेका हुन्छन् । यसर्थ भाषिक सिप सहजीकरणका सन्दर्भमा सिकारुलाई वातावरणबाट प्राप्त ज्ञानका आधारमा मौखिक वा लिखित रूपमा त्यसको वर्णन गराउन सकिन्छ ।

निष्कर्ष

बहुबौद्धिकता भाषा शिक्षणमा प्रचलित विधि हो । पहिलो वा दोस्रोभाषाको सिकाइमा यसको उपयोग गर्न सकिन्छ । प्रत्येक व्यक्तिमा भिन्न क्षमता र स्वरूप हुने कारण सोही क्षमतालाई आधार मानी शिक्षण गरेमा प्रभावकारी उपलब्धि प्राप्त हुन्छ । प्रत्येक मानवमा वैयक्तिक क्षमता, रुचि, भावना र सोच हुने गर्दछ । एउटै विषयवस्तुलाई पनि व्यक्तिले फरक पद्धति र तरिकाबाट बुझ्ने गर्दछ । भाषिक र सांस्कृतिक पृष्ठभूमिले व्यक्तिको सोचाइ र संज्ञान निर्धारण हुन सक्छन् । बहुभाषिकताले व्यक्तिको बौद्धिकतामा भन् निखार र समृद्धि ल्याउँछ । गार्डनरले प्रतिपादन गरेका बहुबौद्धिकता सम्बन्धी सिद्धान्तलाई भाषिक सिप सहजीकरणमा प्रशस्त उपयोग गर्न सक्ने निष्कर्ष निकालिएको छ । सामान्यतः भाषिक बौद्धिकता मात्र भाषा सिकाइ सहजीकरणमा उपयोगी जस्तो देखिए पनि सबै बौद्धिकतालाई प्रयोग गर्न सकिन्छ । भाषाको चारवटै सिपमा सक्षमता ल्याउनका लागि शिक्षकले विभिन्न शिक्षण कौशल उपयोग गर्नुपर्छ । बहुबौद्धिकतालाई प्रयोग गर्नु पूर्व भाषा शिक्षकले विद्यार्थीको क्षमता, प्रतिभा वा अन्तर्निहित रुचिलाई पहिचान गर्नुपर्छ । सबै विद्यार्थीलाई एकै प्रकृतिबाट शिक्षण गर्दा रुचिपूर्ण हुँदैन । उनीहरूले कुन पद्धति चाहन्छन्, त्यही आधारमा शिक्षण गर्नुपर्छ । यस्तो गर्दा शिक्षकले भाषिक विषयवस्तुलाई उनीहरूको बौद्धिकतासँग अन्तर्सम्बन्धित बनाई विद्यार्थी सक्रियता सिर्जना गर्नुपर्छ । अभिनयमा रुचि राख्ने विद्यार्थीलाई शारीरिक गतिबोधक बौद्धिकताको प्रयोग गर्न सकिन्छ, भने सङ्गीतमा रुचि भएका विद्यार्थीका लागि साङ्गीतिक बौद्धिकता उपयोग गर्नु पर्छ । विद्यार्थीको प्रतिभा र क्षमतालाई आधार मानी प्रत्येक सिद्धान्तलाई कुनै न कुनै रूपमा भाषिक सिप सहजीकरणमा उपयोग गर्न सकिने निष्कर्ष निकालिएको छ ।

सन्दर्भसामग्री

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०६७), *भाषा शिक्षण*, काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
 पोखरेल, केशवराज र काफ्ले, उमेश (२०७४), *नेपाली भाषा शिक्षण*, काठमाडौँ : क्याम्ब्रिज पब्लिकेसन ।
 बन्धु, चूडामणि (२०५८), *नेपाली लोकसाहित्य*, काठमाडौँ : एकता बुक्स ।
 बन्धु, चूडामणि (२०६४), *भाषाविज्ञानका सम्प्रदाय*, काठमाडौँ : एकता बुक्स ।
 शर्मा, केदारप्रसाद र पौडेल, माधवप्रसाद (२०७४), *नेपाली भाषा शिक्षणका सन्दर्भहरू*, काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

शर्मा, केदारप्रसाद र पौडेल, माधवप्रसाद (२०६७), *नेपाली भाषा र साहित्य शिक्षण*, काठमाडौँ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।

Armstrong, T. (2003). *The multiple intelligence of reading and writing*. USA : ASCD.

Armstrong, T. (2009). *Multiple Intelligences of in the Classroom*. USA : ASCD.

Brown, H. D. (2004). *Language assessment principles and classroom practices*. Longman.

Doff, A (2010). *Teach english*. United Kingdom : Cambridge University press .

Gardner, H. (1993). *Frames of mind: the theory of multiple intelligences*. New York: Basic Books.

Lanch, T. (1996). *Communication in the language classroom*. Oxford: Oxford University press .

Richards, J.C and Rodgers, T.S (2001). *Approaches and methods in language teaching*. United Kingdom: Cambridge University press.